

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

De gangen van de macht (5)

25 jaar WBS-werkgroep Partijpolitieke Processen

ARIE DE JONG

Op 22 december 1977 kwam een aantal mensen bij elkaar in de huiskamer van Wouter Gortzak aan de Van Okeghemstraat in Amsterdam. Op wiens initiatief was dit gebeurd? Misschien was het een initiatief van Bart Tromp, die toen net aanzien had gekregen als kritisch volger van de PvdA door zijn geruchtmakende artikel in *Socialisme & Democratie* over de 'illusies van de aktiepartij'. Of van Wouter Gortzak, de toenmalige directeur van de Wiardi Beckman Stichting, die in die tijd een uitvoerig en kritisch discussiestuk schreef naar aanleiding van de kater over het mislukken van het tweede kabinet Den Uyl. Daartegen pleit dat er die avond al een agenda lag, met een bespreknotitie van Arie de Jong, dus vermoedelijk zijn er eerdere gesprekken geweest. Ik heb die notitie zowaar teruggevonden: *De PvdA anno 1977, een poging tot analyse*. Daarin wordt het volgende uiteengezet: de PvdA wordt beheerst door machtspolitiek denken; er is beleidsmatig niet veel meer dan een samenraapsel van nauwelijks samenhangende wensen; de PvdA is een elitaire organisatie in de Nederlandse samenleving: men denkt de 'politieke arm' van een progressieve beweging te zijn, zonder dat de andere actoren in die beweging dat zo zien; en: de PvdA is een partij die niet weet om te gaan met de vorming van het CDA.

Wat ook de precieze achtergrond mag zijn,

Over de auteur Arie de Jong is secretaris van de WBS-werkgroep Partijpolitieke Processen

Noten Zie pagina 51

feit is dat op 22 december 1977 een aantal mensen bij elkaar zat. Alfabetisch gerangschikt waren dat: Jan Bank, Godfried van Benthem van den Bergh, Wouter Gortzak, Arie de Jong, Pieter Nieuwenhuijsen, Herman Tjeenk Willink, Bart Tromp, Hans Verkoren en Harry van Wijnen. Negen mannen — geen 'twaalf apostelen', al had het daarop kunnen uitdraaien. Want één van de vragen die avond was: voelen we ons in de PvdA nog wel genoeg thuis?

Bijna twee maanden daarvoor had de PvdA zich vastgedraaid in de kabinetsformatie. Die leverde niet het tweede kabinet-Den Uyl op, maar wel een diepgaande en langdurige frustratie waarmee de PvdA eigenlijk pas in de jaren negentig wist af te rekenen. De partij had mee-onderhandeld in de formatie, had in feite onderhandeld met zijn eigen onderhandelaars. En die hadden zich daardoor in een onmogelijke positie laten manoeuvreren. Natuurlijk, het was voor de beeldvorming makkelijker om Van Agt voor onbetrouwbaar te verslijten en om af te geven op de draaikonterij van het pasgevormde CDA. Het was al jarenlang goed uitgekomen om confessionele politiek te kritiseren. De PvdA was immers de maatstaf van hoe politiek bedreven moest worden, nou ja, dat vonden de meeste PvdA'ers. En vreemd genoeg werd dat breed geslikt, zodat in de jaren zeventig de politieke cultuur in Nederland in sterke mate werd bepaald door de opvattingen die in de PvdA leefden.

Maar de PvdA lag er uit, na een prachtige overwinning op 25 mei 1977 waarbij de PvdA de

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar wBS-Partijpolitieke Processen

grootste aanhang bereikte die het ooit na de Tweede Wereldoorlog mocht verzilveren (53 zetels in de Tweede Kamer). We waren de grootste, we hadden de campagne gevoerd met Joop den Uyl als minister-president, iedereen vond dat de PvdA moest gaan regeren. Maar het ging niet door. Wie had daarvan de schuld? Zoals gezegd, de schuld werd gelegd bij Dries van Agt. En voor zover de schuld in eigen kring werd gezocht, lag het aan de Partijraad.

Die Partijraad, die was samengesteld uit ruim 100 vertegenwoordigers van de gewesten, wees het onderhandelingsresultaat dat na zes maanden formatie door Ed van Thijn werd gepresenteerd, af. Nou ja, via een motie waarvan Piet Reckman de eerste ondertekenaar was, werd Ed van Thijn de opdracht gegeven terug te gaan naar de onderhandelingstafel. Het zal niet verbazen dat de groep verontrusten van de 22 december-bijeenkomst, voor zover lid van de Partijraad, hoorden bij de minderheid die de motie afwees. Op de partijraadsvergadering had Joop den Uyl het niet aangedurfd tegen de partij te zeggen dat er niet meer te onderhandelen viel. En eigenlijk had het CDA het toen al opgegeven.

Maar wij, met zijn negenen, wisten twee maanden later wel beter: de veroorzaker van alle ellende was de gelijkhebbende cultuur in de PvdA. Die had niet alleen gezorgd voor het mislukken van de formatie, maar die was ook de PvdA op een dood spoor aan het brengen. Konden we in zo'n partij wel blijven functioneren?

42 Ons antwoord was: wij zijn sociaal-democraten en de PvdA is een sociaal-democratische partij. Daar nemen we geen afscheid van, neen, we gaan er in investeren. Maar laten we dan wel regelmatig bijeenkomen om door te praten hoe het er voor staat en wat we er aan kunnen doen om de PvdA weer op een constructief spoor te krijgen. En zo werd de werkgroep Partijpolitieke Processen geboren.

In het begin heette die niet zo, maar nadat de toenmalige secretaresse van de wBS (Ludy van Boxtel) ons een keer zo genoemd had, hebben we het maar zo gelaten. Begin 1978 schreef Bart Tromp nog op een handgeschreven uitnodiging:

de 'discussiegroep over partijpolitiek en maatschappelijke ontwikkeling'. Dat was ten behoeve van de bijeenkomst op 27 april 1978 waarbij het discussiegezelschap formeel werd omgedoopt in een werkgroep van de Wiardi Beckman Stichting. De fijnproevers kunnen beweren, dat de werkgroep pas in 2003 25 jaar bestaat. Maar de werkgroep zelf plaatst het begin op 22 december 1977, onder de kerstboom van Wouter Gortzak en middenin de nasleep van de voor de PvdA verloren formatie.

WERKGROEP EN PARTIJ

De verhouding tussen de Partij van de Arbeid en de Wiardi Beckman Stichting is dubbelzinnig. Dat was 25 jaar geleden zo, en het is alleen maar sterker geworden. De wBS is het wetenschappelijk instituut van de PvdA, maar wil tegelijk intellectueel los staan van de PvdA. De werkgroep Partijpolitieke Processen (kortweg PPP) belichaamt deze spanning nadrukkelijk. Een aanhoudend vraagstuk is daarom: wie bepaalt eigenlijk wie er mee mag draaien in PPP?

Toen de Partijraad nog bestond, werden daar de jaarverslagen van de partij en de (partij-) neveninstellingen behandeld. Enkele keren werd het verslag van de wBS aangegrepen om te spreken over de werkgroep PPP. Meestal ging het dan om de samenstelling van de werkgroep. De werkgroep was geen goede afspiegeling van de partij, en er deden te weinig vrouwen mee, zo was de kritiek. Bovendien vond men de toelatingseisen duister. (De geheimen daaromtrent worden in een latere paragraaf onthuld.) Evenzeer was er soms gemor in de kring van het Partijbestuur. Ook daar maakte men zich druk over de samenstelling en wilde daarop invloed uitoefenen. Of beter nog: de wBS verzoeken de werkgroep op te heffen. De laatste keer dat zo'n discussie in het partijbestuur werd gehouden, was bij mijn weten pas een jaar of vijf geleden. Belangrijk evenwel was dat de opeenvolgende directeuren van de wBS (eerst Wouter Gortzak, later Joop van den Berg, toen Paul Kalma) pal bleven staan voor de werkgroep, in het verlengde

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

van de onafhankelijkheid en integriteit van de WBS.

VERTROUWELIJKE DISCUSSIES

Cruciaal voor het functioneren van de werkgroep is het adagium dat een volstrekt open gedachte-wisseling volstreekte beslotenheid en vertrouwelijkheid vergt. Deze paradox teistert het politieke leven al weer enkele decennia. Iedereen die een poosje meeloopt weet dat mensen alleen het achterste van hun tong laten zien, als ze er op kunnen vertrouwen dat het gesprokene niet verder komt dan de kring waarin ze zich vertrouwd voelen. Sinds het einde van de jaren zestig domineert het romantische denkbeeld dat politieke discussies zich in het openbaar moeten afspelen. Maar wie debatteert in het openbaar, merkt al snel dat twee essentiële aspecten van een politiek debat zich niet in de openbaarheid laten beleven: het onderbouwen van je betoog met argumenten en feiten die nog geen gemeengoed zijn of niet passen in de actuele politieke correctheid; en het je laten overtuigen door een ander. Beide zaken zijn echter essentieel voor een intellectueel bevredigend debat.

In openbare politieke debatten worden alleen nog maar standpunten uitgedragen, voorzien van politiek correcte onderbouwing, en is er geen of weinig ruimte voor het werkelijke debat. Het werkelijke debat in de politiek vindt dan ook plaats in de beslotenheid van de fractievergadering, de ministerraad, de Be-W-vergadering op dinsdagochtend enzovoort. Voor de werkgroep PPP geldt het adagium dat een open gedachtewisseling beslotenheid vergt evenzeer, want het zijn vaak gevoelige onderwerpen die worden aange-roerd of inleiders willen er dingen over zeggen die in het openbaar verkeerd zouden worden begrepen.

Groot was dan ook de consternatie toen op een keer journalist Kees Tamboer deze mores doorbrak. De dag na een bijeenkomst van de werkgroep opende *Het Parool* met een artikel van zijn hand over uitspraken die hij in de werkgroep had gehoord. Opeens lag de discussie die

in de werkgroep was gevoerd op straat. Zonder twijfel hoorde de inhoud van de discussie ook thuis in de krant, maar niet door terug te grijpen op wat er de avond tevoren was besproken. WBS-directeur Joop van den Berg schreef aan Kees Tamboer, met afschrift aan de hele werkgroep, een brief op poten, al werd Kees genade verleend: hij mocht blijven deelnemen, maar zou bij herhaling van zijn gedrag uit de werkgroep gegooid worden.

Natuurlijk kwam ontzettend veel van wat in de werkgroep werd besproken naar buiten. Maar altijd via artikelen en columns die leden onder eigen naam en verantwoordelijkheid publiceerden. Of een journalist uit de werkgroep interviewde de spreker en zo werd de openbaarheid via 'koninklijke weg' bereikt.

Maar begin 2002, in de aanloop naar de verkiezingen was het echt raak. Op spectaculaire wijze. Op 10 februari trad Jan Nagel op in het programma *Buitenhof*. Hij mocht daar uitleggen waarom het bestuur van Leefbaar Nederland gebroken had met Pim Fortuyn. Die had de dag ervoor uitspraken gedaan (over ondermeer afschaffing van artikel 1 van de Grondwet) in een interview in *de Volkskrant* die voor het bestuur van Leefbaar Nederland onaanvaardbaar waren maar waarvan Pim Fortuyn geen afstand wenste te nemen. Een van de interviewers was *Volkskrant*-journalist Hans Wansink, lid van de werkgroep. Dit was voor Jan Nagel aanleiding om een verslag van de werkgroep PPP omhoog te houden voor het oog van de camera's en daarbij te verklaren, dat de hele consternatie het gevolg was van een samenzwering in PvdA-kring via de werkgroep PPP. Volgens Jan Nagel ging het hier immers om de 'denktank' van de PvdA waarin voor-aanstaande journalisten, wetenschappers en politieke prominenten analyseerden hoe de actuele politieke vlag erbij hing en wat daarmee gedaan moest worden.

Hoe kwam Jan Nagel aan dat werkgroepverslag? Een aantal maanden eerder was hij zelf uitgenodigd geweest om als inleider te praten over de ambities van Leefbaar Nederland. Het was hem in die bijeenkomst niet gemakkelijk ge-

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar wBS-Partijpolitieke Processen

maakt, dus hij had het ongetwijfeld ontzettend aardig gevonden. Zo was hem voorgehouden dat er een onvoorstelbare spanning bestond tussen een mogelijk lijsttrekkerschap van Pim Fortuyn en het gedachtegoed van Leefbaar Nederland. Hem was de indringende vraag gesteld: past Pim Fortuyn zich aan Leefbaar Nederland aan of andersom?

Hoe dan ook, opeens lag begin 2002 het bestaan van de werkgroep PPP weer op straat. Dat de werkgroep een onafhankelijke status heeft in de wBS en volstrekt op afstand staat van de PvdA viel voor buitenstaanders moeilijk te begrijpen. Dat de discussies feitelijk 'vrijblijvend' zijn — er worden immers geen besluiten genomen — leg het maar eens uit. Dat een gevleugelde *geuzenuitspraak* in de werkgroep luidt 'ik ben wel lid van de PvdA, maar geen sympathisant', breng de ironie daarvan maar eens over.

Het muisje had dan ook een staartje. Mark Kranenburg, chef van de parlementaire redactie van *NRC Handelsblad*, werd zo op zijn werkgroep-lidmaatschap aangevallen dat hij zich genoodzaakt voelde, ook al nam zijn hoofdredacteur Folkert Jensma hem ten volle in bescherming, om zijn lidmaatschap van de werkgroep te beëindigen. En voor de zekerheid zegde hij ook zijn lidmaatschap van de PvdA op. Toen we deze gebeurtenissen in de werkgroep bespraken, bleken ook de andere in de journalistiek werkzame leden er over het algemeen behoorlijk wat gedonder mee te hebben gehad. Alleen maakten zij een andere afweging. Eén van deze leden merkte wel op nu veel beter te snappen wat het betekent voor een publiek figuur om opgejaagd te worden door de pers. Hij had het nu zelf ondervonden, na zo vaak er zelf aan te hebben meegedaan.

WAAROVER SPREKEN ZIJ?

Enmalig wordt er in dit artikel een tipje van de sluier opgelicht. Normaal mag er niet gerept worden over het besprokene in de werkgroep. Maar het wordt allemaal wel opgeschreven, in verslagen van de hand van ondergetekende. Aan mijn adres wordt ook af en toe de bedreiging uit-

gesproken, dat men ooit de verzamelde verslagen in een boek aan mij cadeau wil doen.¹

Wat niet in die verslagen staat, is de volgende merkwaardige gebeurtenis. Op 23 april 1985 zou Gerard Heyne den Bak een inleiding houden over het mediabeleid. Kort daarvoor werd ik opgebeld. Het VARA-personeel wilde met een delegatie komen om te horen wat hun bestuurder te melden had en om dat desgewenst te kunnen tegenspreken. Gelukkig zag ik kans ze af te wimpelen.

De allereerste bijeenkomst waarin een echte inleiding werd gehouden was op 27 april 1978, toen Wouter Gortzak zijn 'kerstboodschap' toelichtte. Dat was een lijvig artikel in *Socialisme en Democratie* dat hij 'onder de kerstboom' had geschreven als discussiestuk voor het Partijbestuur. Een enkele keer hadden we overvolle bak. Dergelijke bijeenkomsten zijn heel gezellig, want bijna iedereen is er en van een gestructureerde discussie is nauwelijks sprake meer. Dat was bijvoorbeeld toen Jan Pronk kwam spreken over *Schuivende Panelen* (hij was voorzitter geweest van die commissie). Of toen Felix Rottenberg met ons kwam evalueren waar hij stond na een jaar voorzitterschap (hij vond het zo leuk dat hij onder een spervuur kwam te liggen van kritiek dat we het een jaar later opnieuw deden). En toen partijvoorzitter Marijke van Hees ons, vlak nadat ze was afgetreden, kwam vertellen wat haar in anderhalf jaar voorzitterschap was overkomen (haar optreden in de werkgroep fungeerde voor haar als generale repetitie voor de verantwoording richting de partij).

We hebben zo vaak over *partijvernieuwing* gepraat, dat ik de tel ben kwijtgeraakt. Maar opmerkelijker is dat we al in 1989, aan de hand van een inleiding van Bart Tromp, hebben gesproken over 'gestolde vernieuwing'. Misschien dat al die figuren die menen telkens oppervlakkige ideeën te kunnen lanceren hoe het allemaal anders moet in de politiek en in het bestuur eens moeite kunnen doen om na te gaan wat alle 'vernieuwingen' in de afgelopen dertig jaar hebben opgeleverd. Waar ging het bijvoorbeeld in 1989 om? Op dat moment lagen er drie vernieuwingsrap-

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

porten op tafel. Dat over de partijorganisatie door een commissie onder leiding van Bert Middel; over de programmatische denkbeelden door een commissie onder leiding van Jan Pronk, en er was een commissie onder leiding van Wim Kok bezig geweest over de strategie. Het rapport van de commissie Middel was door het Partijbestuur terzijde gelegd, al was officieel wel de 'aktiepartij' tot het verleden gaan behoren. De discussie over 'Schuivende Panelen' was intensief geweest, maar had niet tot iets substantieels geleid. De strategiediscussie was uitgemond in het afwijzen van de polarisatiestrategie en het accepteren van coalitiepolitiek, maar daar was het bij gebleven. Het viel Bart Tromp op dat alle stukken meer waren ingegeven door de wens deel te nemen aan het kabinet dan door de ambitie ideeën te verwezenlijken. Bart Tromp vreesde dat de aanstaande toetreding van de PvdA tot een kabinet de noodzakelijke discussie over de inhoud van de sociaal-democratie verder zou blokkeren. Onder meer Ruud Koole zag het anders; die nam waar dat de energie in de PvdA bijna helemaal werd opgesoupeerd door het interne functioneren, terwijl hij de door Bart Tromp uitgesproken wenselijkheid van een beginselpartij slechts als nostalgie kon typeren. We kwamen er die avond overigens niet uit.

MINDERHEDEN, CDA EN JOURNALISTIEK

Een aantal onderwerpen is tenminste drie keer behandeld en die wil ik in elk geval de revue laten passeren: het minderhedenbeleid, het CDA, de parlementaire journalistiek en selectieprocessen in de politiek.

Voor het minderhedenbeleid ga ik terug naar 1981, toen we het er voor het eerst over hadden. Inleider was Henk Molleman, lid van de werkgroep en toentertijd pasbenoemd Directeur Minderhedenbeleid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De massale toestroom van Surinamers bij de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 en de Molukse gijzelingsacties waren de redenen dat het minderhedenvraagstuk op de politieke agenda was gekomen. Termen als

'allochtonen' en 'medelanders' bestonden nog niet, het ging om immigranten en minderheden. Henk Molleman sneed enkele moeilijke kwesties aan: moet je in het Nederlandse rechtssysteem rekening houden met andere rechtsopvattingen (in andere landen zijn daar slechte ervaringen mee: niet doen); hoe ga je om met de keuze in Nederland voor individuele ontplooiing en vrouwenemancipatie (waarmee we de culturele identiteit van sommige minderheden niet geheel accepteren); hoe moet je het huisvestingsbeleid in de grote steden inrichten waar de toestroom van diverse minderheden spanningen veroorzaakt op de (sociale) woningmarkt; hoe maak je dat het minderhedenbeleid niet stigmatiserend werkt? In de discussie ging het vooral om de inhoudelijke richting van het beleid: blijven minderheden (voorlopig) als aparte groepen binnen de samenleving bestaan, verlang je van immigranten dat ze zich volledig aanpassen aan de Nederlandse samenleving (assimilatie) of bestaat er iets tussenin? In de werkgroep kiezen de meesten voor assimilatie als wenselijke aanpak. Pieter Nieuwenhuijsen spreekt er zijn zorgen over uit dat de PvdA bij de verkiezingen van 1981 bewust deze problematiek heeft verzwegen, omdat een deel van de eigen aanhang weinig opheeft met de toestroom van immigranten. Bovendien is de vrees dat positieve aandacht voor minderheden ervoor zorgt dat de traditionele aanhang zich in de steek gelaten voelt.

Zo spraken we er meer dan twintig jaar geleden over...

HET CDA ALS ROLMODEL?

Het CDA heeft aanhoudend op de belangstelling van de werkgroep PPP mogen rekenen. Bij herhaling werd over het CDA gesproken, en telkens aan de hand van inleiders die uit het CDA afkomstig waren of het CDA ontvlucht waren. Net als voor veel anderen, was 1994 een breuk in de beoordeling van het CDA. In discussies in de werkgroep voor 1994 werd het CDA vaak opgevoerd als voorbeeld van hoe het beter kan en als spiegel voor hoe het er in en met de PvdA aan toe gaat.

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar wBS-Partijpolitieke Processen

Het manoeuvreren in het centrum van de macht werd bewonderd, de durf om op een volwassen manier inhoudelijke discussies te voeren, het vermogen om aanhoudend nieuw bestuurlijk talent te leveren, het geweldige netwerk tussen CDA en allerlei organisaties in de samenleving.

En toen kwam 1994 en ging het CDA op al deze fronten onderuit. Op 16 december 1997 was Wim Mateman te gast die toen op het punt stond onvrijwillig de politiek te verlaten. Bij het CDA vond men dat hij nu lang genoeg in de Tweede Kamer had gezeten (18 jaar) en hij had geen zin in te gaan op de uitnodiging van allerlei nieuwe politieke groeperingen om hun rijen te versterken. De vorming van het CDA ziet hij als een defensieve actie, omdat de positie van KVP en CHU van jaar op jaar werd uitgehold. De fusie werd vooral toegejuicht door *De Telegraaf* en nauwelijks door het christelijk volksdeel, en dat mag tot nadenken stemmen. Maar het CDA bleek succesvol, vooral omdat het bestuurlijk zo'n sterke rol kon spelen. In enkele maanden tijd brokkelde deze machtspositie af bij de leiderschapswisseling in 1994, maar tot overmaat van ramp bleek de gelegenheidscoalitie van PvdA, VVD en D66 het uitstekend te doen. De opvolger van Brinkman, Enneüs Heerma, kon zich eigenlijk uitstekend vinden in dit paarse beleid en had niet het vermogen om het enige te doen dat het CDA had kunnen redden, het aanvallen van het kabinet over de rechterflank. Na nog wat invalshoeken te hebben opgesomd, komt Wim Mateman tot de conclusie dat het CDA zich in een positie heeft gemanoeuvreed waarin electoraal herstel nageenough onmogelijk is. Overigens krijgt hij vanuit de werkgroep PPP de troost, dat dit op termijn nog wel eens kan meevallen.

46

PARLEMENTAIRE PERS

De politiek speelt zich af op een schouwtoneel. De politieke journalistiek heeft de rollen van verslaggever en recensent allang aangevuld met die van ongecontroleerde medespeler. Soms lijkt het zelfs wel dat het toneel bevolkt is met journalisten en dat daartussen nog wat politici ver-

dwaald rond lopen. Onder hun neus wordt een microfoon gehouden met het verzoek te beamen wat de journalist zojuist naar voren heeft gebracht. Over deze gang van zaken hebben we een paar keer uitvoerig gesproken, maar het kwam natuurlijk vaak zijdelings aan de orde.

Willem Breedveld was twee maal onze inleider als we over de (parlementaire) journalistiek spraken. Mij staat echter de anekdote bij waarmee Willem Breedveld een vergelijkbaar betoog van Marleen Barth illustreerde. Toen hij nog parlementair journalist was van *Trouw*, werd hij op zondagavond door de redactie gebeld met de vraag ervoor te zorgen dat *Trouw* op maandagochtend kon openen met een groot voorpagina-artikel als vervolg op wat op zondagavond breed in het NOS-journaal was uitgemeten. Willem Breedveld weigerde, want hij wist zeker dat het NOS-journaal een canard had. De redactie vond dat geen argument: de kwestie lag op straat, dus moest *Trouw* het groot brengen. Willem bleef halsstarrig en maakte ruzie. *Trouw* opende niet met het artikel, als enige, en het wás een canard. Waar het hem om ging was wat je uit deze gebeurtenis kon leren: media kakelen elkaar na, voor journalisten is er de tijd niet om goed na te gaan wat er echt gebeurd is of wat er echt gezegd is, en over een canard hoeft je zelden verantwoording af te leggen. Marleen Barth had het die avond trouwens zwaar te verduren, en dat was allemaal nog voordat ze haar journalistieke baan had ingewisseld voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer. Zo bekende ze het wel lastig te vinden als onderwijsjournalist goed bevriend te zijn met Jo Ritzen die toen minister van Onderwijs was. Aan de ene kant hoorde ze zodoende veel meer over achtergronden en kreeg ze nieuws toegespeeld, maar het kost dan wel extra moeite om kritisch te zijn als dat nodig is.

KANDIDAATSTELLING

Van groot belang voor politieke partijen is de selectie van kandidaten voor allerlei functies. Recensent is dat onderwerp scherp op de publieke agenda gekomen door allerlei personele flaters

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

van de Lijst Pim Fortuyn. In de werkgroep is er verschillende malen over gesproken, bijvoorbeeld in 1990 met Ron Hillebrand als inleider. Die was toen bezig met zijn dissertatie over het onderwerp kandidaatstelling. In die tijd werden bij de PvdA de kandidatenlijsten voor de Tweede Kamer nog gemaakt door de gewesten. Dat leek een erg gedemocratiseerd systeem, maar vergelijking met de aanpak van CDA, VVD en D66 leerde het tegendeel. In de andere partijen, met centrale kandidaatstellingen, hadden de leden en de afdelingen veel meer betrokkenheid bij het maken van de lijst dan in de PvdA. In alle partijen bleek, dat het voor vrijwel alle kandidaten essentieel was in of namens hun partij actief te zijn: men had zich in zekere zin al moeten bewijzen, voordat men in aanmerking kwam voor de Tweede Kamer.

Een belangrijk deel van de discussie ging over de vraag hoe de PvdA het toenmalige stelsel van gewestelijke lijsten (met een gemeenschappelijke lijsttrekker) kon inwisselen voor een centraal stelsel. Ook het model dat onlangs door de (PvdA-)Commissie Andersson werd aangereikt, namelijk een mix van een beperkte centrale lijst en aparte lijsten per regio, kwam uitvoerig ter sprake. Maar daaraan kleven nadelen, waardoor Ron Hillebrand concludeerde dat dit beter niet kon worden ingevoerd. Voordat in 1969 het gewestelijke stelsel werd ingevoerd, werd een centrale lijst in elkaar gedraaid door het partijbestuur, na bespreking in de partijraad. Het concept werd dan aan de leden voorgelegd via een ledenraadpleging, maar dat leverde nooit wijzigingen van belang op. Wie denkt met partijvernieuwing bezig te zijn door zo'n model voor te stellen, zet de klok veertig jaar terug. Het zou dan eerder aanbeveling verdienen de partijreglementen van veertig jaar terug weer op te zoeken en van toepassing te verklaren!

150 BIJENKOMSTEN, 170 SPREKERS

Ik moet me inhouden om niet de verslagen erbij te halen en allerlei dingen te citeren, zij het met enige terughoudendheid. De eerste bijeenkomst

waarvan een echt verslag bestaat, is die van 27 november 1978. Toen kwam Ed. van Thijn langs om te spreken over parlementaire democratie. Eigenlijk was hij uitgenodigd om te reageren op een inleiding die Harry van Wijnen zou houden, maar die was ziek in bed gebleven. Ed sprak daarom voor de vuist weg over drie vragen die hem bezighielden: Is het parlement in staat om maatschappelijke processen (bij) te sturen? Wat is de positie van het parlement binnen de overheid? Welke plaats ken je de overheid toe binnen de samenleving? Uit zijn jarenlange ervaring begon Ed met de observatie dat in de Tweede Kamer in een krankzinnig tempo over een krankzinnig groot aantal zaken, over het algemeen op grond van volstrekt onvoldoende informatie, beslist moet worden. In de Tweede Kamer pakt men bij wijze van spreken maar 1% van de politieke kwesties op, en laat er 99% liggen. Een deel daarvan krijg je echter na verloop van tijd toch weer op je brood. De Tweede Kamer concentreert zich zodoende op een klein aantal zaken, maar heeft niet of nauwelijks zicht en greep op de samenhang. Zo gaat dat voor de Kamerleden, maar voor de bewindslieden is het eigenlijk net zo. Evenzogoed is er geen procesbeheersing in de PvdA. Kan een Kamerlid zich nog met een stuk of tien zaken per jaar echt inlaten, op de politieke agenda van een politieke partij komen niet veel meer dan twee onderwerpen per jaar.

Onvermijdelijk is het opereren van de PvdA vaak direct of indirect voorwerp van bespreking geweest. Zo is daar de intrigerende titel van een inleiding van Bart Tromp uit 1981: 'De PvdA in de jaren tachtig'. Zouden de voorspellingen zijn uitgekomen? Op die avond noemde hij als grote pluspunt van het opereren van de PvdA in de jaren ervoor, dat de lokale politiek was gepolitiseerd. Maar twee zaken vond hij negatief: de institutionele hypocrisie in de PvdA waarbij er een grote afstand is tussen wat spraakmakers in en namens de PvdA zeggen en wat ze in werkelijkheid denken, en de niet aflatende illusie dat er een linkse meerderheid te bereiken is, uiteraard aangestuurd door de PvdA. Aan het einde van de bijeenkomst meldt het lid Herman Tjeenk Wil-

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar wBs-Partijpolitieke Processen

link (het is 1981!) dat de PvdA hard toe is aan een nieuwe partijleider die de PvdA goed kan representeren.

Niet al te lang daarna, op 22 mei 1984, hield Gerard Heyne den Bak een inleiding over de 40%-strategie. In het verslag wordt vermeld, dat Gerard zijn inleiding begint met de mededeling dat er helemaal geen 40% strategie is. (In die tijd scoorde de PvdA ongekend hoog in de peilingen en er liepen velen rond die meenden dat nu eindelijk de tijd van oogsten gekomen was.) Hij besloot zijn inleiding zelfs met het volgende: de beste strategie is géén strategie, waarmee de PvdA weer terug kan keren naar de cultuur van de jaren vijftig met Drees. Het zal niet verbazen, dat na zo'n inleiding de discussie al snel gaat over de positie van de PvdA in het debat over de plaatsing van kruisraketten. En dat onderwerp houdt de werkgroep, getuige het debat op die avond, krachtig verdeeld.

In 2001 spraken we eerst met Adri Duivesteijn, de vice-voorzitter van de Tweede Kamerfractie over de positie van de PvdA, ook in verband met zijn artikelen over de perspectieven van een kabinet van PvdA, CDA en Groenlinks. Een paar maanden later spraken we met Ad Melkert, de fractievoorzitter en beoogd lijsttrekker, over de positiebepaling van de PvdA. Dat er wat licht tussen beide betogen zat, maakte de discussie alleen maar interessanter. En Melkert ging het niet uit de weg om afstand te nemen van zijn plaatsvervanger. Van nog meer moed getuigde het dat Ad Melkert een jaar later opnieuw met de werkgroep sprak over de ingrijpende ervaringen die hij had opgedaan als lijsttrekker in rampjaar 2002.

Heel vaak hebben we met mensen gesproken over boeken die ze net hadden geschreven of die ze bezig waren te schrijven. Zo herinner ik me de bijeenkomst met Jouke de Vries die een boek zou gaan schrijven over het eerste paarse kabinet, maar de discussie met de werkgroep gebruikte om structuur in zijn eigen ideeën te brengen. Daarna duurde het nog heel lang voordat het boek uitkwam. Minstens zo opmerkelijk was de bijeenkomst met Hans Blokland, auteur van een

trilogie over de 'Rehabilitatie van de politiek', die eigenlijk vond dat een behoorlijke discussie alleen mogelijk was als de deelnemers zich eerst grondig hadden voorbereid, en die met twintig stellingen kwam voor de discussie.

Het is maar een greep uit de rijstebrijberg van inleidingen en de discussie daarover. In de ruim 150 bijeenkomsten van de werkgroep en de conferenties die door de werkgroep zijn gehouden zijn bij elkaar zo'n 170 sprekers aan het woord geweest. Maar het aantal personen is minder.

Als mijn statistieken enigszins kloppen, dan is (werkgroep voorzitter) Bart Tromp veruit de meest frequente inleider geweest. In zo'n geval laten we voor de zekerheid een ander de bijeenkomst voorzitten, want anders is de chaos niet te overzien. Bart hield 17 maal een inleiding. Dan komt er een tijd niets en volgen Paul Kalma en Arie de Jong met elk zeven maal. Ruud Koole heeft er zes op zijn naam. Ik laat na om de rest te vermelden. Maar wat onvermijdelijk opvalt: de wetenschappers overheersen en met het optreden van vrouwen is het niet best gesteld. Er gingen jaren voorbij zonder dat een vrouw optrad als inleider (het is maar goed dat de wBs en daarmee PPP onafhankelijk zijn van de PvdA en dat de statutaire bepalingen niet van toepassing zijn). Over dit punt, de beperkte participatie van vrouwen, kom ik nog te spreken.

HET LIDMAATSCHAP: JONGE VROUWEN ALS IDEEAAL

De werkgroep telt voortdurend tussen de dertig en vijfendertig leden (de ledenlijst is overigens doodgewoon openbaar en staat jaarlijks in het Jaarverslag van de Wiardi Beckman Stichting en op de wBs-Internetsite). Het gaat om een tamelijk bijzondere combinatie van wetenschappers, politici en journalisten die zich interesseren voor en opwinden over het (partij)politieke bestel en de politieke cultuur in Nederland. Het gaat dan ondermeer om toonaangevende parlementaire pers, politicologen van naam en faam en bij elk verkiezing rolt er wel een lid van de

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

Tweede Kamer in de werkgroep: Marjet van Zuijlen, Marleen Barth, Gerdi Verbeet, ondergetekende zelf.

In het begin waren er tien leden, langzaam werd de ledenlijst groter. De reden is simpel: wat is de optimale omvang van een bijeenkomst? Liefst zijn er minstens een stuk of acht, inclusief de inleider. Maar veel meer dan vijftien mogen het er niet zijn, want dan wordt het een chaos waar niemand meer in uit de verf komt. Tussen de helft en driekwart van de leden blijft weg bij een bijeenkomst: ze zitten in het buitenland, vinden andere dingen belangrijker of zien niets in het onderwerp.

Maar je mag niet te vaak verzaken. En dus is er een regel: als je drie keer zonder afmelding wegblijft, dan kun je er uitgegooid worden. Niet iedereen vindt het leuk als dat gebeurt. De beste remedie is natuurlijk om regelmatig te komen en je netjes af te melden als je niet kunt. Maar intellectuele types zijn slordig en dus gaat opeens de telefoon:

Secretaris: Ik zie je de laatste tijd niet al te vaak.

Slachtoffer: Ik snap het al, je bedoelt de WBS-werkgroep. Maar ik heb toch altijd netjes afgezegd?

Secretaris: Dat is ook niet vaak het geval. En ik geloof dat ik je een jaar terug voor het laatst heb gezien. Blijkbaar heeft het niet zo'n prioriteit.

Slachtoffer: Ik zou het erg vervelend vinden als je me nu zou schrappen. Ik lees ook altijd de verslagen met veel plezier. (De slijmjurk!)

Secretaris: Laten we afspreken, als ik je voor de zomer niet heb gezien, dan schrap ik je.

Slachtoffer: Akkoord, maar ik zou het wel vervelend vinden.

Met regelmaat worden leden afgevoerd. De lijst van leden en ex-leden telt ongeveer honderd namen. En daarop staan niet de 'ex-leden' die wel gevraagd zijn, maar omdat ze nooit zijn komen opdagen, niet meetellen. (Die hebben natuurlijk wel een slecht nieuwsgesprek gehad.) Het afvoeren van leden vergt onvermijdelijk het voortdurend aanzoeken van nieuwe leden. Soms vragen we aan de werkgroep of men suggesties heeft;

dat levert altijd wel wat op. Als echter het evenwicht zoek is in de samenstelling, dan vragen we niets. 'We' is het presidium: Bart Tromp als voorzitter en ikzelf als secretaris. Dan analyseren we de samenstelling van de werkgroep, bepalen hoeveel mensen van welke soort nodig zijn om een evenwichtige club te hebben, en dan zoeken we mensen aan die aan dat profiel voldoen. Grofweg saneren we eens per twee jaar op die manier en tussendoor creëren we wat speelruimte. Een enkele maal meldt iemand zich uit zichzelf; ook dan fungeert de ballotage van het presidium.

Nieuwe mensen komen de eerste keer als kandidaat-lid: ze kunnen zich daarna terugtrekken (is nog nooit gebeurd) of kunnen buitengesloten worden (dat is, geloof ik, evenmin gebeurd).

Als we nieuwe leden nodig hebben, dan is er één centrale kwestie die altijd speelt: waar halen we goede vrouwen tevoorschijn? Als we niet een extreem positief discriminatiebeleid zouden hanteren bij het aanzoeken van nieuwe leden, dan zou het aantal vrouwen op de ledenlijst minimaal zijn. Waar ligt dat aan? Er zijn weinig vrouwelijke wetenschappers van naam in politieke en bestuurswetenschappen. Er zijn weinig vrouwen onder de politieke journalisten. Er zijn weinig vrouwen in de andere doelgroepen van de werkgroep. Maar vrouwen lijken in het algemeen bovendien minder geneigd om deel te nemen aan activiteiten die alleen intellectueel rendement opleveren, ook dat speelt een rol. Boven een kwart van de deelnemerslijst komen de vrouwen nooit. En we zoeken altijd naar 'jongeren', mensen beneden de dertig. Meer dan de helft van de nieuwelingen komt uit die groep. Na een paar jaar zijn dergelijke mensen weer verdwenen of ouder geworden, en kun je weer op zoek. Jonge vrouwen, dat is het ideaal.

Er zijn mensen die zeer vereerd zijn dat ze worden aangezocht, ja zeggen, en toch vanaf het eerste begin weg blijven. Mijn vermoeden is dat hierbij twee zaken een rol spelen:

> Het gaat om mensen die nooit 'nee' zeggen, want je weet maar nooit wie je daarmee voor

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar wBS-Partijpolitieke Processen

het hoofd stoot; aan zulke lui heb je natuurlijk niets, ook in het algemeen niet.

- > Het gaat om mensen die het zo razend druk hebben, dat de vrijblijvendheid van het lidmaatschap zorgt voor een structureel te lage prioriteit; aan zulke figuren heb je uiteraard ook niets.

Wanneer ik in mijn aantekeningen kijk, dan kom ik beroemde namen tegen onder zulke lieden (wel ja zeggen, maar nee doen): Schelto Patijn, Bram Stemerdink, Felix Rottenberg, Marjanne Sint, Ed van Thijn, Lolle Nauta, Cees de Galan, Klaas de Vries, Wim van Velzen.

En dan de leden van het eerste uur: Jan Bank, Godfried van Benthem van den Bergh, Wouter Gortzak, Arie de Jong, Pieter Nieuwenhuijsen, Herman Tjeenk Willink, Bart Tromp, Hans Verkoren en Harry van Wijnen. Jan Bank verdween in 1984, Godfried van Benthem van den Bergh in 1990, Herman Tjeenk Willink in 1985, Hans Verkoren in 1983 en Harry van Wijnen in 1982. Omdat Wouter Gortzak drie jaar buiten de werkgroep verkeerde, zijn er drie leden van het eerste uur die aaneengesloten lid zijn: Bart Tromp, Arie de Jong en Pieter Nieuwenhuijsen. Aan hen kan de virtuele speld van verdienste van de wBS worden toegekend.

- 50 Enige woorden mogen worden gewijd aan leden die overleden zijn. Gerard Heyne den Bak, die lid werd na zijn periode als secretaris van de partij. Een geweldige vent, die af en toe een inleiding hield, altijd wat te melden had en actief meedeed. Hein Roethof, die lid werd nadat hij zijn parlementaire werk had afgesloten. Zijn gezondheid liet hem steeds verder in de steek, maar de werkgroep bleef hij zo trouw mogelijk bezoeken. Pijkel Schröder, lang voorzitter van de Rooie Vrouwen en lid van het partijbestuur. Ze kwam in de werkgroep toen ze deze functies had neergelegd, deed actief mee, en overleed ook al op te jonge leeftijd. En Hans Rosenberg, die wethouder in Utrecht was geweest, en jarenlang actief deelnam aan de werkgroep, veel 'spirit' meebracht, en veel te jong doodging.

De werkgroep heeft twee 'bijzondere leden': het presidium. Bart Tromp en ik kennen elkaar 'uit de partij', al van voor de werkgroep. We leerden elkaar kennen in de partijraad, maar vooral in de legendarische werkgroep 'Meerjarenramingen en Partijorganisatie' (MEP), die onder leiding stond van Roel in 't Veld, en waarin verder Henk Molleman, Saskia Stuiveling, Ien van den Heuvel en Gerard Heyne den Bak zaten. Bart Tromp zat daarna af en toe in vergelijkbare commissies, zat ook een poosje in het partijbestuur. Ik zat af en toe in partijcommissies, was 16 jaar lid van de Partijraad, werd een poosje Tweede Kamerlid, zat in de provinciale politiek. Maar allebei hadden we één constante: de werkgroep.

En dan nog iets over de vergaderzaaltjes. Lange tijd hebben we in Utrecht vergaderd, vooral in *De Poort van Kleef*. Maar de lol ging er daar wel een beetje af, nadat ook De Poort van Kleef een modern vergadercentrum was geworden met flip-overs, overheadprojectoren en *beamers*. En toen hadden we daar al een faillissement achter de rug, alsmede de plotselinge verdubbeling van de prijzen in het restaurant, en vooral ook de kwaliteitsverslechtering van het restaurant. Onze voorkeur gaat uit naar achterafzaaltjes, in ruimten waar je nog de ruzies van jaren her kunt opsnuiven. Ooit had De Poort van Kleef dat ook, en toen zijn we er ook een keer bijna uitgegooid. Bart Tromp had zijn Mao-pet over het portret van de Koningin gehangen; de uitbaatster brieste van woede en kon slechts met uitvoerige excuses worden getemperd.

De laatste jaren komen we weer bijeen in een achterafzaaltje, achterin een café waar nog perzische kleedjes op de tafeltjes liggen, waar vele soorten bier worden getapt, waar de betimmering van het zaaltje nog donkerbruin is met een klok aan de muur van een al niet meer bestaand sigarenmerk, waar geen twee tafeltjes hetzelfde zijn, waar je dicht op elkaar moet zitten. Ik heb de indruk dat we de enige huurder zijn, want de zaal is altijd voor ons beschikbaar, en dat op nog geen honderd meter van station Leiden: *Eigenzorg*.

De gangen van de macht Arie de Jong 25 jaar WBS-Partijpolitieke Processen

DE WAARDERING

Wat heeft de werkgroep teweeggebracht? Die vraag is geweldig moeilijk te beantwoorden. Voor de wetenschappers in de werkgroep is het een interessante ontmoetingsplaats, informeel en zonder verplichtingen; een gelegenheid om ideeën in opbouw te toetsen. Voor sprekers van buiten is de werkgroep een platform waar ze veilig gedachten kunnen uitproberen en behoorlijk tegenspel krijgen. Voor journalisten is het een plaats om achtergronden aan te horen en om actief mee te doen in discussies. Materieel valt dit allemaal moeilijk te duiden. De werkgroep heeft nu eenmaal iets van een 'sociëteit' en ook daarvan is moeilijk aan te geven wat de ontmoeting van mensen precies teweegbrengt en oplevert. Laten we het er op houden, dat het gaat om een veelheid van losse eindjes, die in het voorafgaande voor een deel werden belicht.

Je kunt ook kijken naar de politiek-bestuurlijke decor waartegen het bestaan van de werkgroep zich heeft afgespeeld. Daarbij heeft de werkgroep onmiskenbaar een uiterst kritische, soms zelfs cynische, houding. Genadeloos wordt geregistreerd dat er oude wijn in nieuwe zakken wordt verhandeld, of dat knollen voor citroenen worden verkocht. De historische kennis in de werkgroep over wat er in de afgelopen vijftig jaar is voorgevallen in de Nederlandse samenleving en de Nederlandse politiek is bijzonder groot en

de kennis van zaken over wat er allemaal in de PvdA is voorgevallen is beangstigend groot. In de werkgroep zitten mensen die aan alle denkbare rapporten en commissies hebben meegedaan, die getuige waren van deze of gene voorvallen. De leden hebben alle successen en blunders van nabij gezien en hebben er over nagedacht. Maar daar blijft het dan ook bij.

Nu ik alle verslagen nog eens heb doorgeworsteld, kan ik niet anders concluderen dan dat veel van de vragen en problemen van de hedendaagse politiek dezelfde zijn als die van tien of twintig jaar terug. En nieuwe antwoorden worden zelden bedacht. Wel domme antwoorden, want veel wordt er van het verleden niet geleerd.

Tenslotte: hoe lang gaat de werkgroep nog door en wat staat de werkgroep nog te wachten?

De formule van de werkgroep is uiterst duurzaam, al moet eerlijkheidshalve gezegd worden dat het geheim van de duurzaamheid ook schuilt in het presidium als motor van de groep. Ik heb wel eens geprobeerd een nieuwe secretaris te vinden. Dat lukt niet. En over de voorzitter zwijg ik maar. Als beiden te krakkemikkig zijn om hun rollen te vervullen, of gewoon dood neervallen, dan kan het wel eens afgelopen zijn. Als we daarmee rekening houden, dan zou de werkgroep het kunnen uitzingen tot het vijftigjarig bestaan, maar dan is het ook echt afgelopen.

Noten

1. Dit is inmiddels bij gelegenheid van de jubileum-conferentie 'De Gangen van de Macht' op 22 november j.l. gebeurd. Voorzitter en secretaris van de werkgroep

ontvingen '25 jaar partijpolitieke processen' in gebundelde en verzamelde vorm uit handen van WBS-directeur Paul Kalma in Restaurant Garoeda in Den Haag (red.).